

4. MEÄNKIELI

Meänkieli är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk. Namnet betyder vårt språk. Meänkieli har talats i norra Sverige i hundratals år, men idag bor det meänkielitalare i hela Sverige.

Hur kom meänkieli till Sverige?

Nordkalotten heter ett stort område i norra Norge, Sverige och Finland ända bort till nordvästligaste Ryssland. Där har människor rört sig sedan urminnes tider, långt innan de olika länderna kom till. På båda sidorna om riksgränsen mellan norra Sverige och Finland har meänkieli talats mycket länge, men också i Norge där språket heter kvänska.

Finland och Sverige var under 600 år samma land, ända fram till år 1809. Då förlorade Sverige ett krig mot Ryssland, och Finland blev en del av Ryssland under omkring hundra år. Gränsen mellan Finland och Sverige drogs då rakt genom Tornedalen där många talade meänkieli. År 1917 blev Finland självständigt, men gränsen mellan Finland och Sverige ligger kvar. Sedan dess har språket på båda sidor om gränsen utvecklats i olika riktningar.

Försvenskning

I slutet av 1800-talet ville den svenska regeringen att svenskan skulle bli ett starkt gemensamt språk i Sverige. Flera folkgrupper i Sverige hade ett annat språk som modersmål, till exempel samiska, meänkieli och finska och det ansågs inte bra. Svenska blev det enda undervisningsspråket i skolan. Många barn hade aldrig pratat svenska förrän de började skolan och plötsligt satt de i ett klassrum där läraren pratade ett språk som de inte förstod. De förbjöds att tala sitt språk i klassrummet och på vissa orter gick man så långt att man förbjöd barnen att tala det även på rasterna. De barn som fortsatte att tala sitt modersmål kunde bli bestraffade, de skulle skämmas för att de talade finska, meänkieli eller samiska.

Det här kallas försvenskning och den fortsatte ända in på 1960-talet och ledde till att många förlorade sitt gamla språk. Många föräldrar slutade prata meänkieli, finska och samiska med sina barn eftersom språken ansågs dåliga och för att man skämdes för att tala sitt språk. Man säger i dag att två generationer talare tappade sitt språk på grund av försvenskningen. Vuxna i dag förstår kanske meänkieli när mormor eller farfar talar, men kan inte själva tala språket. Och även om man har talat språket hemma eller fortfarande gör det kan man ofta inte läsa eller skriva det, eftersom det är kunskaper man vanligtvis lär sig i skolan.

Vägmärken i Tornedalen skrivs på både svenska och på meänkieli.

Nationellt minoritetsspråk

År 2000 fick tornedalingar status som nationell minoritet och meänkieli status som nationellt minoritetsspråk. Då hade meänkielitalare arbetat sedan 1980-talet för att få meänkieli erkänt som ett språk.

De som tillhör en nationell minoritet har särskilt starka rättigheter att få tala sitt nationella minoritetsspråk och utöva sin kultur i Sverige. Särskilt viktigt är det att barn och unga har rätt till sitt språk och sin kultur. Elever som tillhör minoriteten tornedalingar har särskilda rättigheter att få modersmålsundervisning i skolan. De behöver inte kunna prata meänkieli redan eller prata det hemma. Det räcker med att en elev i klassen önskar modersmålsundervisning, så ska skolan ordna det. Eleven kan också välja meänkieli som språkval på högstadiet. Men precis som för övriga nationella minoritetsspråk är det ont om lärare och läromedel så undervisningen går inte alltid att ordna.

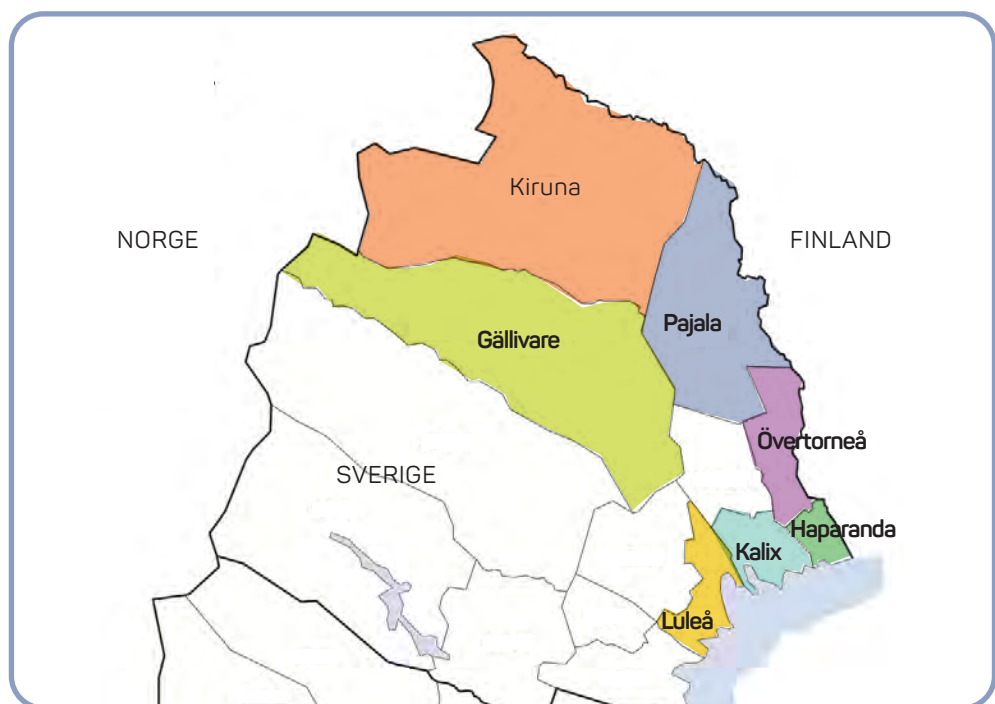
Vill man studera meänkieli på universitet finns det kurser vid Umeå universitet. Sedan 2018 bedrivs språkvård i meänkieli hos Språkrådet. Där svarar man på språkvårdsfrågor, gör ordlistor, håller föreläsningar m.m.

För samer, sverigefinnar och tornedalingar finns det förvaltningsområden. I de kommuner som ligger inom förvaltningsområdet har minoriteterna speciella rättigheter. Tornedalingarna har rätt att kontakta myndigheter där på meänkieli, att låta sina barn gå i förskola där man talar meänkieli och att få äldreomsorg på meänkieli.

Områden där meänkieli talas

I Sverige talas meänkieli främst i kommunerna Gällivare, Haparanda, Pajala, Kiruna och Övertorneå. Men många har också flyttat söderut från de ursprungliga områdena och i dag bor det meänkielitalare över hela Sverige.

Talarna kallar sig tornedalingar, lantalaiset eller kväner beroende på vilket område de kommer ifrån eller bor i. De människor som lever i och omkring Tornedalen kallar sig tornedalingar. De som har levt i kommunerna i Malmfälten i århundraden kallar sig lantalaiset, medan de tornedalingar som under 1900-talet flyttade till Malmfälten för att arbeta i gruvorna fortfarande kallar sig tornedalingar. Andra kallar sig kväner, precis som kvänerna som bor i nordligaste Norge. Eller också kallar meänkielitalarna sig helt enkelt för meänkielitalare.

Karta över förvaltningskommunerna för meänkieli. Sedan 2019 är också Stockholm förvaltningskommun för meänkieli och från 2020 även Umeå.

Antal talare

I Sverige samlar vi inte in statistik över hur många som talar olika språk. Därför vet man inte exakt hur många som talar meänkieli. Det har ändå gjorts undersökningar och kanske finns det mellan 50 000 och 60 000 talare. Enligt Tornedalingarnas Riksförbund finns det ca 75 000 talare av meänkieli i Sverige, kanske ännu fler.

Språkets ursprung

Meänkieli är ett finsk-ugriskt språk, precis som finska och samiska. Språkgruppen som meänkieli tillhör kallas östersjöfinska språk. Finska, estniska och karelska och några till är också östersjöfinska språk. Meänkielis närmaste släktingar är finska och kvänska. Kvänska är ett nationellt minoritetsspråk i Norge och talare av kvänska och meänkieli förstår varandra.

De som talar meänkieli och finska förstår varandra bra för det mesta. I norra Finland är de finska dialekterna mycket lika meänkieli, men i andra delar av Finland, som i Helsingfors, kan finskan skilja sig mer från meänkieli. I finska och meänkieli hittar man ord som skrivs och uttalas likadant men betyder olika saker, så kallade falska vänner. Ett exempel är verbet *pyörtyä* som betyder *att svimma* på standardfinska, men som betyder *att gå vilse* på meänkieli.

Dialekter

Det finns flera dialekter av meänkieli. Skillnaderna mellan dialekterna är inte så stora, utan alla förstår varandra. Det kan skilja lite i grammatiken och en del ord är olika på de olika dialekterna.

Ofta delar man in meänkieli i tre stora dialekter:

- tordedalsdialekten i Pajala, Övertorneå, Haparanda men också i Kiruna
- gällivaredialekten i Gällivare
- lannankieli i Kiruna, Kurravaara och Jukkasjärvi

Uttal och grammatik

Bokstaven H är meänkielis kännetecken, man kan höra ett H uttalas i många ord. På meänkieli skrivs korta ljud med en bokstav, långa med två: *uni* (dröm) och *uuni* (ugn) eller *sattaa* (regna) och *saattaa* (kunna).

Grammatiken är på många sätt lik finskans, men skiljer sig i vissa fall. Meänkieli har med tiden fått in en del grammatik och ord från svenskan, men har också kvar gamla meänkieliord som man inte hittar i finskan i Finland.

Skriftspråk och standardisering

Under många hundra år har meänkieli varit ett språk som man bara talat. På 1900-talets senare del började man att försöka ta fram regler för hur man ska skriva språket. Man har tagit fram grammatikböcker och ordböcker så att alla som vill kan ta reda på vad orden betyder och hur de skrivs. Att ha ett skriftspråk är viktigt för att ett språk ska kunna överleva och få fler talare. Idag finns det flera ordböcker på meänkieli.

Jukkasjärvi är en traditionellt meänkielitalande ort. I dag finns här en arbetsgrupp som lägger till ortnamn på meänkieli på kartan.

Kultur

I områdena där man har talat meänkieli under lång tid finns en rik tradition av berättande, man berättar om gamla tider, man berättar sagor och sägner. Meänkieli har traditionellt varit ett talat språk och först 1985 kom den första romanen på meänkieli ut. Nu finns det en hel del böcker på meänkieli, men man vill förstås att det ska ges ut många fler böcker.

Sveriges radios Meänraatio sänder radioprogram på meänkieli. I Pajala ligger Tornedalsteatern som sätter upp pjäser på meänkieli på olika orter i Norrbotten.

Tornedalingarna har sedan 2015 en egen flagga och en egen dag, tornedalingarnas dag, som firas den 15 juli. Några kända tornedalingar är till exempel Markus Fagervall som har vunnit Idol och tävlingen Stjärnor på is, Mikael Niemi, som blev känd för sin bok "Populärmusik från Vittula", och längdskidåkaren Charlotte Kalla, som tagit flera OS- och VM-guld.

FRÅGOR

- Varför är det svårt att beräkna hur många meänkielitalande det finns i Sverige?
- Hur många kommuner ingår i förvaltningsområdet för meänkieli och vilka är de? (Se www.minoritet.se)
- Om du går in på urplay.se och söker på meänkieli kan du få höra hur språket låter.